

Ewa Piotrowska
Biblioteka Główna
Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Austriacka Biblioteka Narodowa w Wiedniu

Streszczenie: W artykule przedstawiono funkcje i zadania Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu. Omówiono katalogi i bazy danych oraz usługi dostępne dla użytkowników. Opisano kolekcje specjalne i muzea działające w bibliotece. W tekście również poruszono zagadnienia związane z digitalizacją zbiorów oraz ze współpracą biblioteki z polskimi instytucjami.

Słowa kluczowe: Österreichische Nationalbibliothek, biblioteka narodowa, Austria

W roku 2010 autorka niniejszego tekstu przebywała w Austrii w ramach programu Erasmus i podczas pobytu miała możliwość zwiedzenia kilku bibliotek, w tym Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu. Serdeczne podziękowania składa pani Evie-Marii Hüttl-Hubert, pracującej w Arbeitsgruppe Slavica (Sekcji Słowiańskiej), która w ciekawy sposób oprowadziła po bibliotece, zapoznała z działalnością i zadaniami instytucji oraz przedstawiła formy współpracy z polskimi bibliotekami.

Österreichische Nationalbibliothek mieści się w centrum Wiednia w pałacu Hofburg. Posiada około 8 mln zbiorów (z czego około 3,5 mln to dokumenty drukowane), a dzięki swoim cennym kolekcjom uważana jest za jedną z najważniejszych bibliotek na świecie. W zasobach tej instytucji znajdują się rękopisy, starożytne i rzadkie książki, mapy, globusy, portrety, fotografie, autografy i inne typy dokumentów. Do 1920 r. była biblioteką uniwersalną i gromadziła austriackie oraz zagraniczne prace ze wszystkich dziedzin, ale jej obecna polityka gromadzenia skoncentrowana jest głównie na humanistyce.

Fot. 1. Wejście do Österreichische Nationalbibliothek przy Heldenplatz
Źródło: SEELBACH, CH. (fot. copyright). Wien Nationalbibliothek. W: Das Buch und sein Haus [online]. [Dostęp 2.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksbauten.de/>.

Instytucja i jej zadania

Działalność Österreichische Nationalbibliothek będącej instytucją naukową reguluje *Bundesmuseen-Gesetz (ustawa o krajowych muzeach)* z roku 2002. Dokument ten definiuje Österreichische Nationalbibliothek jako instytucję dbającą o austriacką tożsamość narodową oraz o zachowanie światowego dziedzictwa kulturowego. Do zadań biblioteki narodowej należy m.in. kolekcjonowanie i archiwizowanie wszystkich publikacji, które kiedykolwiek pojawiły się lub zostały wydane w Austrii, w tym także mediów elektronicznych (zgodnie z prawem dotyczącym mediów, 4 kopie wszystkich drukowanych periodyków i 2 kopie wszystkich innych rodzajów drukowanych dokumentów muszą być gromadzone w Österreichische Nationalbibliothek), zbieranie i archiwizowanie zagranicznych publikacji austriackich autorów, a także publikacji dotyczących Austriaków lub austriackiej kultury, kolekcjonowanie i przechowywanie zagranicznych publikacji, ze szczególnym uwzględnieniem tych z dziedziny humanistyki, nowoczesny rozwój i zaopatrywanie kolekcji, usługi informacyjne, prowadzenie badań, wypożyczenia międzybiblioteczne, konsultacje z użytkownikami i ich edukacja, usługi związane z kopiowaniem, spełnianie swojej edukacyjnej misji poprzez współpracę ze szkołami, uniwersytetami i instytucjami edukacji dorosłych.

Obecnie Österreichische Nationalbibliothek składa się ze współczesnej biblioteki oraz dziewięciu kolekcji specjalnych noszących nazwy: Bildarchiv und Grafiksammlung (Archiwum Obrazów i Dział Grafiki), Kartensammlung i Globenmuseum (Dział Map i Muzeum Globusów), Musiksammlung (Dział Muzyki), Literaturarchiv (Archiwum Literackie), Papyrussammlung i Papyrusmuseum (Dział Papirusów i Muzeum Papirusów), Sammlung für Plansprachen i Esperantomuseum (Dział Sztucznych Języków i Muzeum Esperanto), Sammlung von Handschriften und alten Drucken (Dział Rękopisów i Starych Druków), Flugblätter-, Plakate- und Exlibris-Sammlung (Dział Druków Ulotnych, Plakatów i Exlibrisów) oraz Archiv der Österreichischen Volksliedwerkers (Archiwum Instytutu Austriackiej Piosenki Ludowej zawierające dokumenty na temat piosenek, melodii, tańców w Austrii i sąsiednich krajach; w kolekcji znajdują się książki i czasopisma, manuskrypty, nagrania dźwiękowe). Österreichische Nationalbibliothek jest dostępna dla wszystkich osób powyżej 15 roku życia.

Historia

Biblioteka powstała z księgozbiorów dworskich, a założyli ją w XIV wieku Habsburgowie. Jedno całe skrzydło przy Josefsplatz zajmuje zabytkowa Prunksaal, stanowiąca przykład uniwersalnej barokowej biblioteki XVIII-wiecznej. Konstrukcję biblioteki dworskiej zlecił cesarz Karol IV. Prunksaal została wybudowana w latach 1723–1726. Obecnie jest tu przechowywanych 200 000 książek z lat 1501–1850, a wśród nich 15 000 woluminów zlokalizowanych w owalnym centrum sali, które pierwotnie należały do kolekcji księcia Eugeniusza Sabaudzkiego (1663–1736). Prunksaal udostępniana jest zwiedzającym. Biblioteka cesarska imperium Habsburgów po roku 1918 nazwana została Nationalbibliothek, a od 1945 r. Österreichische Nationalbibliothek. Nowy okres w rozwoju biblioteki rozpoczął się w roku 1966, kiedy to kolekcje przeniesiono z dotychczasowej siedziby na Josefsplatz

na różne piętra Neue Burg na Heldenplatz. Przeprowadzka wiązała się z uruchomieniem nowych czytelni i spowodowała znaczący postęp w świadczeniu wszystkich usług dla czytelników. W roku 1992 otwarto podziemne magazyny ulokowane pod pałacem Hofburg, co rozwiązało wiele problemów związanych z brakiem pomieszczeń bibliotecznych. W 2001 r. zaoferowano użytkownikom dostęp do Internetu. Obecnie większość stanowisk dla czytelników wyposażonych jest w połączenia do prywatnych laptopów, a w czytelniach istnieje dostęp do sieci bezprzewodowej.

Fot. 2. Wejście do Prunksaal przy Josefsplatz

Źródło: SEELBACH, CH. (fot. copyright). Wien Nationalbibliothek. W: *Das Buch und sein Haus* [online]. [Dostęp 2.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksbauten.de/>.

Katalogi i bazy danych

Katalogi komputerowe Österreichische Nationalbibliothek są dostępne w Internecie pod adresem: <http://www.onb.ac.at/kataloge/index.htm>¹. Prace nad katalogiem elektronicznym w systemie Aleph zapoczątkowano w roku 1992. Zawiera on wszystkie dokumenty drukowane (książki, periodyki, gazety, wydawnictwa seryjne) oraz mikrofilmy i zbiory audiowizualne opublikowane od roku 1992, wszystkie prace akademickie opublikowane od roku 1989, starsze zbiory, które trafiły do biblioteki od roku 1992, artykuły dotyczące studiów na temat kobiet, kolekcje esejów z wszystkich dziedzin wiedzy (materiały konferencyjne i inne) oraz w całości zbiory z kolekcji map. Ponadto w bibliotece funkcjonują dwa katalogi, z których karty są digitalizowane. Są to: katalog z lat 1501–1929 oraz katalog z lat 1930–1991.

Na stronie domowej Österreichische Nationalbibliothek poprzez Datenbanken Infosystem użytkownik ma dostęp do prawie 3000 austriackich, europejskich i międzynarodowych baz danych. Datenbanken Infosystem zawiera alfabetyczny spis

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 2.12.2011.

z krótkimi informacjami o bazach danych oraz wskazówkami do korzystania z nich. Około 2500 baz odnoszących się do wszystkich dziedzin wiedzy jest dostępnych bezpłatnie. 300 baz danych natomiast jest licencjonowanych przez bibliotekę i może być przeszukiwana odpłatnie przez terminale znajdujące się w bibliotece. Ceny usług wynoszą np. dla studentów — 20 euro za 1 godzinę wyszukiwań, dla innych klientów — 40 euro; ponad 1 godzinę — 40 euro za godzinę. Usługa polegająca na bieżącym wyszukiwaniu informacji wynosi 20 euro dla wszystkich użytkowników, a indywidualne intensywne szkolenie w zakresie wyszukiwania w bazach danych i katalogach biblioteki — 22 euro dla każdego czytelnika. Osoby posiadające ważną roczną kartę biblioteczną po zalogowaniu się mogą także korzystać z wielu baz licencjonowanych poza biblioteką. W bibliotece przeprowadzane są ciągle szkolenia dla użytkowników w zakresie użytkowania katalogów bibliotecznych, baz danych i źródeł internetowych. Szkolenia prowadzone są tylko w języku niemieckim. Informacje o aktualnym programie znajdują się w sieci: www.onb.ac.at/kataloge/schulungen_workshops.php.

Biblioteka publikuje również austriacką bibliografię narodową, która od 2003 r. dostępna jest tylko on-line. Znajdują się w niej wszystkie prace wydane lub wydrukowane w Austrii, dostarczane w ramach egzemplarza obowiązkowego. Bibliografia ukazuje się w trzech seriach: Reihe A — Verzeichnis der österreichischen Neuerscheinungen (ukazująca się co 2 tygodnie lista nowych publikacji austriackich), Reihe B — Verzeichnis der österreichischen Hochschulschriften (zawiera wszystkie serie uczelni wyższych od 2000 r.), Reihe C — Neuere ausländische Austriaca (wybrana bibliografia nowych austriaków czyli dokumentów wydanych na terenie Austrii lub Austrii dotyczących, pochodzących z innych krajów od roku 1992, a także prace opublikowane wcześniej, które nie zostały otrzymane do roku 1991).

Fot. 3. Österreichische Nationalbibliothek — wnętrze biblioteki
Źródło: SEELBACH, CH. (fot. copyright). Wien Nationalbibliothek. W: *Das Buch und sein Haus* [online]. [Dostęp 2.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksbauten.de/>.

Usługi

Österreichische Nationalbibliothek udostępnia zbiory na miejscu w czytelnich, a wypożyczanie na zewnątrz jest możliwe tylko po spełnieniu specjalnych warunków. Z kolekcji można korzystać w Czytelnicy Głównej, Czytelnicy Austriaca (otwarta w roku 2010, zawiera encyklopedie, źródła, podręczniki, bibliografie dotyczące austriackiej historii i kultury), Czytelnicy Gazet i Periodyków (bieżące czasopisma i gazety nieoprawione), Czytelnicy Dużych Formatów, Czytelnicy Zbiorów Specjalnych oraz Czytelnicy Mikroform (mikrofilmy, mikrofiszki, materiały audiowizualne). Zamówienie pozycji do czytelnicy trwa około dwóch godzin. Oryginały prac, które zostały zmikrofilmowane lub zdigitalizowane, nie są już dostępne w czytelnich. Ich elektroniczne wersje można przeglądać na stronie WWW biblioteki: http://www.onb.ac.at/bibliothek/digitaler_lesesaal.htm.

Wypożyczanie na zewnątrz odbywa się tylko w wyjątkowym wypadku. Prawo to uzyskują osoby po ukończeniu 18 roku życia, będące mieszkańcami Wiednia, pobierające tam naukę lub znajdujące się tam ich instytucje naukowe. Osoby te muszą dowieść, że potrzebują materiałów do swej działalności naukowej (pisanie pracy doktorskiej, habilitacyjnej, branie udziału w projekcie naukowo-badawczym) lub np. są osobami, które nie mogą korzystać z czytelnicy z powodu niepełnosprawności. Roczna karta do wypożyczenia na zewnątrz kosztuje 10 euro, bilet dzienny — 1,5 euro. Obywatele Unii Europejskiej zapisani na uniwersytety muszą wpłacić depozyt w wysokości 40 euro, a inne osoby — depozyt 80 euro. Można pożyczyć do 5 woluminów. Okres wypożyczenia wynosi 1 miesiąc. Jeśli żaden użytkownik nie zarezerwował pozycji, to książkę można prolongować na 1 miesiąc. Kary za przetrzymanie wynoszą 0,50 euro za dzień. Upomnienia dla czytelników wysyłane są przez e-mail. Od roku 1992 roczna karta biblioteczna może być zamówiona przez katalog komputerowy poprzez specjalny formularz zamówienia. Wypożyczane są tylko drukowane materiały. Nie wypożycza się cennych lub rzadkich książek, pozycji znajdujących się w czytelnich i księgozbiornie podręcznym, luksusowych wydań, kopii z dedykacją, prac kartograficznych, przewodników, austriaków (tzn. pozycji, które były opublikowane lub wydrukowane w Austrii), pozycji, które nie posiadają żadnej kopii, a także gazet, periodyków i edycji w dużym formacie, prac opublikowanych przed 1900 r., prac nieoprawionych i pozycji zniszczonych.

Publikacje niedostępne w Österreichische Nationalbibliothek lub innych wiedeńskich bibliotekach publicznych mogą być dostarczane z innych bibliotek austriackich lub europejskich przez usługę wypożyczenia międzybibliotecznego. Usługa ta obejmuje nie tylko zamawianie książek, ale także zamawianie kopii artykułów z gazet, czasopism lub książek. W wyszukiwaniu pozycji, które nie znajdują się w żadnej bibliotece wiedeńskiej, pomocne są, oprócz katalogu Österreichische Nationalbibliothek, także Österreichischer Gesamtkatalog (Austriacki Narodowy Katalog Centralny — katalog wszystkich austriackich bibliotek akademickich, zawierający głównie pozycje opublikowane od roku 1990, często jednakże zawiera też pozycje już od roku 1980, niektóre biblioteki podają również zasoby antykwaryczne; dostępny na stronie <http://opac.bibvb.ac.at/acc01>) oraz Teilkatalog Zeitschriften und Serien (Katalog Periodyków i Serii — dostępny na stronie <http://opac.bibvb.ac.at/acczs>; zawiera on zasoby periodyków większości bibliotek austriackich, włącznie z Österreichische Nationalbibliothek bez limitu co do daty

publikacji; starsze zasoby, w szczególności gazety i periodyki z XIX w. i wcześniejsze, nie są tu zawarte w całości). Wypożyczanie międzybiblioteczne odbywa się na miejscu po wypełnieniu formularza zamówienia. Dla czytelników z roczną kartą biblioteczną dostępne są także formularze on-line dla zamawiania książek i artykułów. Zamówione książki mogą być przeglądane w Czytelnii Głównej. Ceny za usługi wynoszą za zamówienie na terenie Austrii — 1,50 euro za wolumen książki, kopie — 1,50 euro za zamówienie + 0,35 euro za kopię. Zamówienia zagraniczne to opłata za książki w wysokości 11 euro za wolumen, kopie — do 5 kopii — 5 euro za kopię, 6 i więcej kopii — 11 euro za kopię.

Österreichische Nationalbibliothek oferuje chętnym wycieczki z przewodnikiem dotyczące korzystania z biblioteki (dla dzieci i uczniów), historii biblioteki, wycieczki dla dzieci od sześciu lat z rodzicami, a także wycieczki po Prunksaal i muzeach bibliotecznych. Biblioteka oferuje również usługę reprodukcji swoich zasobów w formie kopii, skanów czy mikrofilmów. Zamawianie kopii artykułów, rozdziałów itp. odbywa się zgodnie z prawem autorskim.

Fot. 4. Prunksaal.

Źródło: SEELBACH, CH. (fot. copyright). Wien Nationalbibliothek. W: *Das Buch und sein Haus* [online]. [Dostęp 2.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksbauten.de/>.

W Abteilung Wissenschaftliche Information (Dziale Badań Naukowych) specjalnie przygotowany personel ma za zadanie rozwiązywanie problemów związanych z wyszukiwaniem informacji. Oddział jest odpowiedzialny za zajmowanie się zapytaniami dotyczącymi pozycji drukowanych opublikowanych od roku 1851. Pytania dotyczące zasobów do 1850 r. kierowane są do działu zajmującego się manuskryptami i starymi drukami. Personel ma dostęp do różnych źródeł informacji, z których większość nie jest dostępna przez sieć. W swojej pracy wykorzystuje drukowane pozycje dostępne dzięki egzemplarzowi obowiązkowemu. Przed 1918 r. ten obowiązek dotyczył większości terenów monarchii austro-węgierskiej, stąd całość austriackiego piśmiennictwa ze wszystkich dziedzin wiedzy, które było publikowane

w historycznych granicach Austrii, jest unikalnym źródłem wiedzy na temat austriackiej historii i kultury. Od 1918 r. gromadzenie zagranicznej literatury jest ograniczone do sztuki i humanistyki. Ponadto w wyszukiwaniu informacji pomocne są katalogi Österreichische Nationalbibliothek i specjalistyczne bazy danych dostępne dzięki licencjom czy też Internet. Jeśli nie można znaleźć potrzebnej informacji, personel oddziału kieruje użytkowników do odpowiednich specjalistów.

Usługi informacyjne obejmują informacje bezpłatne oraz płatne. Bezpłatnymi usługami są proste pytania, na które można odpowiedzieć natychmiast przez wyszukanie informacji w księgozbiornym podręcznym, konsultacje, indywidualna pomoc w wyszukiwaniu w bazach danych i źródłach internetowych, kilkugodzinne grupy treningowe w zakresie korzystania z baz danych, krótkie indywidualne sesje treningowe dotyczące specyficznych baz danych, przeprowadzanie krótkich wyszukiwań (np. uzupełnianie niekompletnych danych bibliograficznych, poszukiwanie danych biograficznych znanych osób), instrukcje na temat usług elektronicznych oraz usług innych austriackich bibliotek. Płatne usługi informacyjne dotyczą precyzyjnych pytań na specyficzne tematy, gdy personel wyszukuje informacji, kompleksowo opracowując odpowiednią strategię wyszukiwawczą i dostarczając użytkownikowi odpowiednią literaturę lub informację (koszt takiej usługi wynosi 40 euro za godzinę). Formularze zapytań, dostępne na stronie WWW biblioteki, mogą być wypełniane i dostarczane do oddziału bądź też przesłane pocztą lub faksem. Do serwisów płatnych należy wyszukiwanie w bazach danych lub w Internecie (akceptowane są zapytania przez e-mail, fax lub telefon, a rezultaty wyszukiwań dostarczane są w dniu, w którym zadano pytanie), wyszukiwanie bieżącej informacji lub najnowszej literatury zgodnie z wybranym przez użytkownika profilem (odbywa się ono w regularnych odstępach), zamawianie pilnie poszukiwanych artykułów z czasopism przez pocztę elektroniczną, indywidualne szkolenia w użytkowaniu baz danych i katalogów bibliotecznych.

Bildarchiv und Grafiksammlung (Archiwum Obrazów i Dział Grafiki)

Są największym centrum dokumentującym obrazy oraz historyczną i współczesną fotografię, a Bildarchiv jest w dodatku miejscem zamawiania obrazów ze wszystkich departamentów biblioteki. Zasoby łączą razem trzy ważne historycznie kolekcje: Bildarchiv, kolekcję obrazów oraz Fideicommiss — bibliotekę rodziny cesarskiej. Około 1 mln obiektów (większość z nich to negatywy lub oryginalne obrazy) ma różnego rodzaju tematyczne odniesienia związane z Austrią. Początki kolekcji wywodzą się z Fideicommiss — biblioteki cesarskiej rodziny Habsburgów, która w swoich zasobach posiadała grafiki, historyczne fotografie oraz inne cenne obiekty artystyczne.

W Bildarchiv znajduje się ponad 1 mln negatywów fotograficznych przedstawiających portrety, obiekty architektoniczne, obrazy życia codziennego, fotografie architektury Wiednia i Austrii od lat 20. XX w., fotografie prasowe od lat 50. XX w. ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń politycznych w Austrii. Zasoby Bildarchiv są ciągle powiększane poprzez gromadzenie darów znaczących fotografów. Kolekcja grafik posiada obecnie ponad 600 000 drukowanych grafik, szkiców przedstawiających wydarzenia historyczne, krajobrazy, obrazy miast, budynków, roślin i zwierząt i in. W kolekcji portretów znajduje się 200 000 drukowanych grafik

portretów znanych osób do czasów obecnych, w tym portrety Habsburgów. W katalogach Bildarchiv dostępnych w Internecie może być przeszukiwanych ponad 1,6 mln obiektów. Każdego roku prawie 10 000 obiektów jest digitalizowanych. Baza danych obrazów: www.bildarchiv.austria.at/default.aspx zawiera około 120 000 historycznych portretów i ponad 100 000 historycznych fotografii z Österreichische Nationalbibliothek i innych instytucji.

Wchodząca również w skład Bildarchiv cesarska biblioteka Fideicommiss składa się z około 116 000 woluminów, a zaczątkiem kolekcji był księgozbiór cesarza Franciszka I. Zasób zawierający prace z literatury, historii, techniki, nauki, geografii, filozofii był uzupełniany przez prywatne biblioteki członków rodziny cesarskiej, takich jak cesarzowa Ludovica, cesarz Maksymilian Meksykański, arcyksiążę Rudolf czy cesarzowa Elżbieta. Z tego powodu biblioteka pokazuje zainteresowania Habsburgów w ostatnich 150 latach istnienia monarchii. W 1921 r. biblioteka Fideicommiss stała się własnością republiki i została włączona do Österreichische Nationalbibliothek. Znaczące prace z wczesnych lat fotografii znajdujące się w bibliotece cesarskiej rodziny (w tym np. dagerotypy z kolekcji cesarza Franciszka I) przekazano do Bildarchiv.

Kartensammlung i Globenmuseum (Dział Map i Muzeum Globusów)

Kartensammlung został utworzony w 1906 r., ale mapy były kolekcjonowane dla cesarskiej biblioteki nadwornej od wieku XVI. W 1953 r. do Kartensammlung dołączono Globenmuseum. Oddział posiada 290000 map (ze względu na egzemplarz obowiązkowy znajdują się tu wszystkie mapy publikowane w Austrii), 45000 widoków geograficzno-topograficznych, 800000 kartek pocztowych, 650 globusów.

Globenmuseum jest jedynym muzeum na świecie, które zajmuje się gromadzeniem, badaniem i publiczną prezentacją globusów Ziemi i nieba, a także globusów Księżyca i planet oraz innych naukowych instrumentów związanych z globusami, takich jak planetaria (modele systemu słonecznego) czy telluria (instrumenty demonstrujące ruch Ziemi wokół Słońca oraz ruch Księżyca wokół Ziemi). Te historyczne obiekty dostarczają wiedzy na temat ewolucji idei geograficznych i kosmologicznych, a także są przykładem dzieł o wielkiej artystycznej wartości. Ich produkcja służyła dokumentacji i rozpowszechnianiu wiedzy naukowej, ale także zaspokajała cele reprezentacyjne i dekoracyjne. Muzeum przechowuje około 600 obiektów, z czego prawie połowa jest ekspozycyjna. Pozostałe eksponaty są dostępne w oddzielnym pomieszczeniu dla osób zajmujących się badaniami naukowymi związanymi z globusami. Kolekcja koncentruje się na obiektach wytworzonych przed rokiem 1850, ale muzeum prezentuje także najstarsze globusy zachowane w Austrii, sięgające roku 1536. Obiekty o szczególnym znaczeniu to globus Ziemi (z 1541 r.) i nieba (z 1551 r.) Gerarda Mercatora, najbardziej znanego XVI-wiecznego kartografa. Od 2005 r. Globenmuseum mieści się w pałacu Mollard przy Herrengasse. Podobnie jak całe zasoby Kartensammlung, wszystkie obiekty z muzeum bez względu na datę powstania są dostępne w katalogu elektronicznym od roku 1992.

Musiksammlung (Dział Muzyki)

Jest największym austriackim archiwum muzycznym, a także biblioteką naukową oraz miejscem, gdzie przechowuje się najcenniejsze manuskrypty muzyczne. W dziale znajdują się ponadto druki muzyczne, teksty oper, nagrania, prace z zakresu muzykologii, kasety, mikroformy oraz spuścizny ważnych austriackich kompozytorów. Oddział powstał na bazie gromadzonych od XVII w. zasobów byłej dworskiej biblioteki cesarskiej. W latach 1920–2005 Musiksammlung mieścił się w budynku Albertina, a w 2005 r. został przeniesiony do pałacu Mollard.

Literaturarchiv (Archiwum Literackie)

Jest jedną z najbardziej znaczących instytucji tego typu w krajach niemieckojęzycznych. Zostało stworzone w 1996 r. jako jedna z kolekcji Österreichische Nationalbibliothek, a jego kluczowym zadaniem jest gromadzenie oraz udostępnianie darów i zapisów austriackich autorów, dziennikarzy, filozofów XX-wiecznych, zarówno osób żyjących, jak i zmarłych. Podstawę archiwum stanowią zasoby od 1945 r., jednakże wiele dokumentów odnosi się do autorów będących znaczącymi osobami w historii literatury i kultury w okresie międzywojennym. Zbiory Literaturarchiv dostarczają wieloaspektowej wiedzy na temat życia intelektualnego Austrii, ale również można znaleźć tu materiały dotyczące np. austriackich faszystów czy też zasoby wydawnictw i edytorów. Kolekcja zawiera ponadto materiały audiowizualne (kasety magnetofonowe, dyski kompaktowe, kasety wideo). Archiwum prowadzi działalność wydawniczą — publikuje edycje prac zebranych, pojedynczych tytułów i serii, a także wydaje dwa czasopisma — „Profile” i „Sichtungen”.

Papyrussammlung i Papyruseum (Dział Papirusów i Muzeum Papirusów)

Kolekcja papirusów Österreichische Nationalbibliothek należy do największym tego rodzaju zbiorów na świecie. W 2001 r. została ona wpisana na listę UNESCO *Pamięć świata (Memory of the World)*. Znajduje się w niej około 180 000 obiektów datowanych od XV wieku p.n.e. do XV wieku n.e. Prawie wszystkie z nich pochodzą z Egiptu. Są to: papirusy, pergaminy, papier, kawałki ceramiki, drewniane i woskowe tabliczki, tekstylia, obiekty z kamienia (inskrypcje i rzeźby), kości zwierząt, części masek mumii. Teksty na obiektach były pisane atramentem oraz rysowane na powierzchni rysikiem, a pisano je na różnych materiałach — pergaminie, tabliczkach drewnianych, metalu i kościach. W ciągu 3000 lat wiele języków i pism było używanych w Egipcie, co świadczy o różnych cywilizacjach istniejących na tym terenie. W kolekcji znajdują się teksty pisane hieroglifami i pismem hieratycznym (około 275 obiektów), pismem demotycznym (około 2000 obiektów), teksty koptyjskie (26 000 tekstów), greckie (około 70 000 tekstów), łacińskie (około 160 tekstów), hebrajskie (około 120 tekstów), arabskie (75 obiektów), a także aramejskie, syryjskie i perskie. Biblioteka naukowa Papyrussammlung posiada 15 000 woluminów. Katalog zawiera obiekty z metadanymi oraz cyfrowe obrazy papirusów, papieru, pergaminów i innych obiektów z zasobu. Kolekcja papirusów pochodzi z powstałego w 1883 r. prywatnego zbioru arcyksięcia Rainera. W 1889 r. zasób ten został подарowany cesarzowi Franciszkowi Józefowi I, który przekazał go do biblioteki cesarskiej w celu stworzenia kolekcji specjalnej.

Najbardziej znaczące obiekty wiedeńskiej kolekcji papirusów prezentowane są w Papyruseum. Oprócz wystaw czasowych muzeum prezentuje na stałe 200 obiektów, takich jak: papirusy, pergaminy, tabliczki woskowe, portrety mumii i inne obiekty z około 3000 lat egipskiej historii. Muzeum koncentruje się na językach i kulturach pisma w Egipcie faraonów, Egipcie greko-romańskim i arabskim. Tematyka tekstów ukazuje różne aspekty życia i umożliwia zapoznanie się z codzienną egzystencją zwykłych ludzi żyjących nad Nilem. Teksty zawierają prywatne listy, magiczne zaklęcia, kontrakty małżeńskie, przepisy, a także pozostałości zwojów i książek, z których antyczni czytelnicy czerpali rozrywkę i edukację. Poza literaturą antyczną, dokumentami o religii, magii i medycynie w kolekcji znajdują się też papiery urzędowe i prawne. W specjalnej części muzeum znajdują się eksponaty związane ze śmiercią. Oprócz dwóch kompletnie zachowanych *Ksiąg zmarłych* eksponowane są też obiekty używane w mumifikacji i obrzędach pogrzebowych: bandaże mumii, amulety, popiersia gipsowe, a także bardzo dobrze zakonserwowane portrety mumii z czasów rzymskich. Dokumenty od najstarszego papirusu w kolekcji z 2. połowy drugiego tysiąclecia p.n.e. do pisanych na papierze w XIII w. tekstów z czasów muzułmańskich pokazują koegzystencję wielu cywilizacji na obszarze Egiptu. Na wystawie znajduje się zarówno egipska *Księga zmarłych*, jak i *Iliada* Homera, a także bardzo wczesna wersja biografii proroka Mahometa.

Sammlung für Plansprachen i Esperantomuseum (Dział Języków Sztucznych i Muzeum Esperanto)

Esperantomuseum Esperanto zostało ufundowane w 1927 r. przez Hugo Steinera jako Międzynarodowe Muzeum Esperanto i włączone do Österreichische Nationalbibliothek w roku 1929. Sammlung für Plansprachen utworzono w roku 1990. Te dwie instytucje zawierają muzeum, bibliotekę, centrum dokumentacyjne i archiwum oraz mieszczą największą lingwistyczną kolekcję sztucznych języków na świecie. W ich zasobach znajduje się 2500 tytułów periodyków, 3000 obiektów muzealnych, 200 autografów i manuskryptów, 23 000 fotografii i negatywów, 1100 plakatów. Dokumentują one około 500 różnych sztucznych języków, z których najważniejsze to esperanto i interlingua. Jednakże są także języki, takie jak klingon (z telewizyjnego serialu „Star Trek”), neo-słowiański i inne. Kolekcja sztucznych języków zawiera największą na świecie specjalistyczną bibliotekę interlingwistyki liczącą 35 000 woluminów. Sto wczesnych tekstów esperanto z lat 1887–1900 zostało zdigitalizowanych. Katalog kolekcji — TROVATO zawiera indeksy materiałów drukowanych, czasopism, rękopisów, gazet dużego formatu, dokumentów audiowizualnych i elektronicznych oraz mikroform przechowywanych przez bibliotekę, które mogą być wyświetlane w języku esperanto. Esperantomuseum prezentujące historię sztucznych języków w 2005 r. zostało przeniesione do pałacu Mollard.

Sammlung von Handschriften und alten Drucken (Dział Rękopisów i Starych Druków)

W tym dziale wśród manuskryptów pochodzących od późnych czasów antycznych i średniowiecza aż do współczesności można znaleźć prace z prawie wszystkich kultur pisanych. Oddział posiada manuskrypty europejskie, armeńskie, etiopskie, chińskie, gruzińskie, greckie, hebrajskie, indyjskie, japońskie, koptyjskie, meksykańskie,

mongolskie, orientalne, słowiańskie, syryjskie. Z kolei kolekcja inkunabułów zawiera 8000 obiektów. Znajduje się tu jedyna przechowywana w Austrii kopia 42-wierszowej *Biblii* Gutenberga (powstała w Moguncji w latach 1454–1455). Opracowana przez Österreichische Nationalbibliothek lista *Inkunabules Österreich* zawiera wszystkie znane wydania inkunabułów na całym świecie wraz z informacjami na temat ich kompletności oraz z danymi o instytucjach, w których obiekty te są przechowywane. Katalog starych autografów z kolekcji rękopisów Österreichische Nationalbibliothek zawiera pozycje skatalogowane w latach 1955–1997 i obejmuje autografy 40 000 osób żyjących od XVI do XX w.

Fot. 5. Österreichische Nationalbibliothek

Źródło: SEELBACH, CH. (fot. copyright). Wien Nationalbibliothek. W: *Das Buch und sein Haus* [online]. [Dostęp 2.12.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibliotheksbauten.de/>.

Digitalizacja

W 2010 r. Österreichische Nationalbibliothek podpisała porozumienie z serwisem Google Books w celu digitalizacji historycznych pozycji ze zbiorów biblioteki nieobjętych prawami autorskimi oraz udostępnienie ich w Internecie. Koszty cyfryzacji mają być pokryte przez Google, a Österreichische Nationalbibliothek ma sfinansować wszelkie działania związane z procesem zapisywania i udostępniania zdigitalizowanych pozycji. Digitalizacja zbiorów biblioteki ma potrwać kilka lat i obejmie 400 000 książek od XVI do XIX wieku, a wśród nich znajdują się także dzieła polskie.

Österreichische Nationalbibliothek już od kilku lat digitalizuje unikalne zbiory i udostępnia je w sieci, czego przykładem może być realizowany od 2003 r. wraz z innymi bibliotekami (głównie akademickimi) projekt ANNO (<http://anno.onb.ac.at>). Jest to internetowa czytelnia dawnej prasy z jednoczesnym scalaniem i archiwizacją na mikrofilmach kompletnych tytułów. Zawiera zdigitalizowane historyczne gazety i czasopisma austriackie z lat 1810–1935. Wyszukiwać w niej można według tytułów lub daty publikacji. Na stronie domowej biblioteki znajdują się ponadto inne

zdigitalizowane zasoby: „ALEX” (elektroniczne wersje tekstów historycznych dotyczących prawa w Austrii), „Bildarchiv Austria” (zdigitalizowane obrazy ze współczesnej historii), „Cherchez la femme” (prace historyczne dotyczące kobiet od roku 1918), „Archiv 1848” (druki ulotne, plakaty, gazety, publikacje rządowe z okresu rewolucji 1848 r. w monarchii habsburskiej), „Frauen in Bewegung” (historyczne dokumenty na temat austriackiego ruchu kobiet za lata 1848–1918), „Frauenwerke” (utwory zapomnianych austriackich pisarek z przełomu XIX i XX w. do lat 30. XX wieku), „Frühdrucke des Esperanto” (książki drukowane w esperanto z lat 1887–1900), „Hofmeister Monatsberichte” (ukazująca się co miesiąc od 1829 r. do połowy XX w. lista opublikowanych prac muzycznych).

Ariadne

Od 1992 r. w Österreichische Nationalbibliothek działa Ariadne — agencja zajmująca się badaniami nad temat kobiet i płci (<http://www.onb.ac.at/ariadne/>). Gromadzi ona interdyscyplinarną literaturę, biografie, literaturę kobiecą, periodyki naukowe, rezultaty badań na temat historii kobiet, płci, ruchu kobiet, feminizmu itp., tworzy bazę danych, digitalizuje dokumenty z zasobów biblioteki oraz wydaje biuletyn. W bazie danych znajdują się artykuły z czasopism i prac zbiorowych, głównie w języku niemieckim i angielskim, ale także w innych językach europejskich. Zdigitalizowano i udostępniono w sieci dokumenty dotyczące m.in. historii ruchu kobiet w Austrii w latach 1848–1938 czy też prace pisarek austriackich od końca XIX w. do lat 30. XX w. Publikowany co dwa miesiące tylko w języku niemieckim biuletyn zawiera adnotowaną listę nowych nabytków Österreichische Nationalbibliothek w zakresie studiów nad kobietami i płcią. Na stronie internetowej Ariadne znajdują się linki do najważniejszych bibliotek, centrów dokumentacji, instytutów badawczych i baz danych związanych z badaniami nad kobietami i płcią w Europie.

Literatura polska w zbiorach Österreichische Nationalbibliothek. Współpraca z bibliotekami polskimi

Związki polityczne Polski z Habsburgami spowodowały, że w Österreichische Nationalbibliothek znajdują się polonica. Znalazły się one tu m.in. poprzez konfiskaty klasztorów, szczególnie archiwów jezuickich. Wśród autografów w bibliotece przechowywane są m.in. listy królów polskich — Zygmunta I Starego, Zygmunta Augusta, Henryka Walezego, Stefana Batorego, Zygmunta III Wazy, Jana Kazimierza, Władysława IV, Jana III Sobieskiego, Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Stanisława Leszczyńskiego, Augusta II, Augusta III, Stanisława Augusta Poniatowskiego, a także listy małżonek królewskich — królowej Bony, Katarzyny — żony Zygmunta Augusta, Anny — żony Zygmunta II Wazy, królowej Cecylii Renaty — żony Władysława IV, Marii Ludwiki — żony Jana Kazimierza, Marii Józefy — żony Augusta II. Ponadto kolekcja autografów zawiera listy Jerzego Samuela Bandtkiego, Józefa Bema, Franciszka Ksawerego Branickiego, Józefa Chłopickiego, Adama Jerzego Czartoryskiego, Jan Henryka Dąbrowskiego, Tadeusza Kościuszki, Joachima Lelewela, Juliana Ursyna Niemcewicza, Edwarda Raczyńskiego, Wacława Rzewuskiego, Franciszka Smolki, Bronisława Ferdynanda Trentowskiego i innych sławnych Polaków. Bogaty zbiór poloników stanowią zbiory dotyczące historii i kultury Galicji. Są to nie tylko książki, lecz także autografy, portrety, mapy, rysunki i nuty.

W Österreichische Nationalbibliothek znajduje się około 1800 dzieł literatury polskiej, w tym *Psalterz Dawidów* Jana Kochanowskiego (z roku 1606 i 1629), XIX-wieczne prace Mickiewicza (m. in. *Sonet* krymskie z 1827 r. i *Poezje* z 1828 r.), około 100 wydań dzieł Słowackiego (m. in. *Poezje* z lat 1832–1833, niemieckie tłumaczenie *Mazepy* z 1846 r.), prace Henryka Sienkiewicza oraz autorów Młodej Polski (m.in. Kazimierza Przerwy-Tetmajera).

Obecnie w Österreichische Nationalbibliothek działa Arbeitsgruppe Slavica odpowiedzialna za nabytki w językach słowiańskich, w tym w języku polskim. Polonica znajdujące się w bibliotece to przede wszystkim austriacka, prace z literatury pięknej i nauk humanistycznych. Są one pozyskiwane w drodze wymiany z polskimi bibliotekami i instytucjami naukowymi oraz poprzez zakupy.

Przykładem współpracy Österreichische Nationalbibliothek z polskimi bibliotekami jest zorganizowana w bibliotece w 2009 r. wystawa „Skarby historii Polski. Zakład Narodowy im. Ossolińskich gościem Wiednia”. Założyciel Ossolineum, Józef Maksymilian Ossoliński, w latach 1809–1826 był prefektem Nadwornej Biblioteki Cesarskiej w Wiedniu. Na wystawie zgromadzono różnorodne zbiory — eksponaty biblioteczne, rękopisy, mapy, medale, monety, grafiki, obrazy. W Wiedniu znalazł się m.in. tekst *Konstytucji 3 Maja*, akt ustanowienia Biblioteki im. Ossolińskich we Lwowie, *Mszał krakowski* wydany w oficynie Jana Hallera w latach 1515–1516, pierwodruk *Odprawy posłów greckich* Jana Kochanowskiego, autograf pierwszej części *Chłopów* Władysława Stanisława Reymonta, autograf *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, autografy utworów Juliusza Słowackiego, Aleksandra Fredry i inne materiały. Obok eksponatów z Ossolineum na wystawie pokazano również dokumenty z okresu prefektury Józefa Maksymiliana Ossolińskiego znajdujące się w kolekcji Österreichische Nationalbibliothek.

Bibliografia

1. ORZEŁ, M. (oprac. kat.). *Skarby historii Polski: Zakład Narodowy im. Ossolińskich gościem Wiednia: katalog wystawy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009.
2. TYSZKOWSKI, K. Polonica w „nowym zasobie” rękopisów oraz w autografach wiedeńskiej Biblioteki Narodowej. *Przegląd Biblioteczny* 1929, z. 2, s. 164-173.
3. WIŚNIEWSKA, A. Austriacka Biblioteka Narodowa: portret praktyczny. *Biblioteka* 2004, nr 8, s. 155-176.
4. WIŚNIEWSKA, A. Polak na czele wiedeńskiej Biblioteki Nadwornej. *Biblioteka* 2003, nr 7, s. 27-46.